

UDK: 338.48(497.11)
DOI: 10.5937/LSPUPN24225D
Pregledni naučni rad

SMEŠTAJNI KAPACITETI U FUNKCIJI RAZVOJA TURIZMA: STUDIJA SLUČAJA GRAD PIROT, REPUBLIKA SRBIJA

Emilija Dostović¹, Bogdan Lukić²

Apstrakt: Sa kulturnom i prirodnom baštinom Pirotski okrug je izuzetno prepoznatljiva turistička destinacija Srbije i njenog nasleđa. Na atrakcijama predmetne teritorije razvili su se različiti oblici turizma: kulturno-istorijski, planinski, ruralni, ekoturizam, tranzitni, manifestacijski i verski turizam. Okrug obuhvata četiri opštine Belu Palanku, Pirot, Babušnicu i Dimitrovgrad. Pirotška opština predstavlja najrazvijeniju opštinu u jugoistočnoj Srbiji. U radu će se primarno prikazati i analizirati smeštajni kapaciteti kao i potencijali i ograničenja koji su tipični za grad Pirot. Predmet istraživanja su turističke destinacije u okolini Pirot, Stara Planina, kao planina sa najviše turističkog potencijala za razvoj alternativnih oblika turizma; zatim Zavojsko jezero, tradicionalna sela, manastiri i pećine. Poseban akcenat je na neiskorišćenom potencijalu Stare planine koja bi u budućnosti mogla dostići nivo sličnih konkurentskih destinacija. Obzirom na najviši stepen zaštite područja Stare planine, potrebno je adekvatnim projektima tehničke i turističke infrastrukture omogućiti razvoj i turističke aktivnosti sa minimalnim konfliktima i ugrožavanjima prirodnih i kulturnih vrednosti. Turistička i opšta infrastruktura predstavljaju osnovne elemente koji utiču na pristupačnost, opremljenost kao i mogućnost boravka i korišćenja usluga u smeštajnim kapacitetima na turističkoj destinaciji. Kako bi se zaštitile i adekvatno koristile prirodne i kulturne vrednosti neophodan je integralni pristup u razvijanju i upravljanju smeštajnim kapacitetima kao moćnim i sveobuhvatnim sredstvom i okvirom za održivi i kontinualni razvoj.

Ključne reči: Smeštajni kapaciteti, turizam, turistička destinacija, Grad Pirot, Pirotski okrug

ACCOMMODATION FACILITIES IN THE FUNCTION OF TOURISM DEVELOPMENT: THE CASE STUDY OF THE CITY OF PIROT, REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: With its cultural and natural heritage, the Pirot district is an extremely recognizable tourist destination of Serbia and its heritage. Various forms of tourism have developed on the attractions of the subject territory: cultural-historical, mountainous, rural, ecotourism, transit, event and religious tourism. The district includes four municipalities: Bela Palanka, Pirot, Babušnica and Dimitrovgrad. The municipality of Pirot is the most developed municipality in southeastern Serbia. The paper will primarily present and analyze accommodation capacities as well as potentials and limitations that are typical for the city of

¹ Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Beograd, Studentski trg 3/III, emadostovic@gmail.com

² Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet; Beograd, Studentski trg 3/III; bogdan.lukic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0001-9954-2739

Pirot. The subject of research are tourist destinations in the vicinity of Pirot, Stara Planina, as the mountain with the most tourist potential for the development of alternative forms of tourism; Zavojsko jezero, traditional villages, monasteries and caves. Special emphasis is placed on the untapped potential of Stara Planina, which could reach the level of similar competitive destinations in the future. Considering the highest degree of protection of the Stara Planina area, it is necessary to enable the development of tourist activities with minimal conflicts and threats to natural and cultural values through adequate technical and tourist infrastructure projects. Tourist and general infrastructure represent the basic elements that affect accessibility, equipment, as well as the possibility of staying and using services in accommodation facilities at a tourist destination. In order to protect and adequately use natural and cultural values, an integral approach is necessary in the development and management of accommodation facilities as a powerful and comprehensive tool and framework for sustainable and continuous development.

Keywords: Accommodation facilities, tourism, tourist destination, City of Pirot, Pirot district

UVOD

Pirotski okrug se nalazi u jugoistočnom delu Srbije. Pored opštine Pirot, Pirotski okrug čine i opštine Bela Palanka, Babušnica i Dimitrovgrad. Površina okruga je 2.761 km². Grad Pirot je administrativni centar Pirotskog okruga. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2022. godine u Pirotskoj opštini živi 77 121 stanovnik, dok je u opštini Pirot broj stanovnika 49 894 stanovnika, znatno manji broj stanovnika živi u opštini Babušnica 9 182 stanovnika, Bela Palanka 9 970 stanovnika, a u opštini Dimitrovgrad 8 075 stanovnika (RZZS, 2024). Pirotska opština se prostire na površini od 1.232 km² i pored gradskog jezgra, obuhvata još 71 naseljeno mesto. Nalazi se na obalama reke Nišave, u prostranoj kotlini u podnožju Stare planine. Pirotska kotlina je sa severne i severoistočne strane oivičena ograncima Stare planine, najveće planine u Srbiji sa vrhom Midžor (2.169 mⁿ), koji je ujedno i državna granica Republike Srbije i Republike Bugarske. Južni obod pirotske kotline čine ogranci Vlaške planine u čijem južnom delu je reka Jerma usekla veoma živopisnu kompozitnu dolinu. Zapadni deo kotline čine ogranci Suve planine, koja počinje kod Pirota Belavom, preko čijih prevoja na jugozapadu prolazi asfaltni put koji preko Babušnice, Vlasotinca i Leskovca vodi do južnog Pomoravlja. Na severu se pirotska kotlina sužava i čini usku dolinu Nišave između ogranaka Suve i Svrliških planina.

Pirot karakteriše povoljan geostrateški položaj i dobra povezanost drumskom i železničkom mrežom. Studije pokazuju da infrastruktura jedne zemlje, regije ili velikog grada određuje njenu potencijalnu atraktivnost kao turističke destinacije (Tribe, 2004; Naude&Saayman, 2005; Lukić et al., 2022; Protić i sar., 2022). Oba vida saobraćaja imaju značajnu ulogu za pirotski kraj, jer predstavljaju interkontinentalne rute. Kroz teritoriju Pirota prolazi međunarodna saobraćajnica, istočni krak, Koridora 10, koja povezuje Evropu sa Azijom, u istoriji poznata kao „Via militaris“, koji se pruža u pravcu Bugarske i Turske, odnosno zemlje Bliskog i Srednjeg Istoka. Krak koji je modernizovan i otvoren 2019. godine direktno je poboljšao ukupne ekonomske performanse područja, smanjenjem transportnih troškova i povećanjem pristupačnosti, te je samim tim stimulisao razvoj turizma (Taotao, 2013; Đukićin Vučković i sar., 2018; Gajić, Krunić & Protić, 2021). Od Beograda je udaljen 330 km, od Niša 75 km, od Evropske unije (državna granica sa Bugarskom) 36 km, od Sofije 70 km. Međunarodni aerodromi Niš i Sofija su udaljeni od Pirota 70 km. Železnička mreža je izuzetno značajna obzirom da se nalazi na pravcu Beograd – Istanbul. Rekonstrukcija železničke mreže i objekata na teritoriji opštine Pirot počela je 2024. godine (Niš-Dimitrovgrad-granica Bugarske) kako bi se afirmisao železnički saobraćaj koji je od velikog značaja za privredu ovog dela Srbije. Povoljan geografski položaj grada Pirota ogleda se, pored navedenog, i u saobraćajnoj povezanosti sa opštinama u okruženju.



Slika 1: Položaj grada Pirot u Srbiji
Izvor: kancelarija za lokalni ekonomski razvoj, grad Pirot

TURISTIČKE DESTINACIJE U OKOLINI PIROTA

Prisutnom kulturnom i prirodnom baštinom Pirotski okrug je izuzetno turistički prepoznatljiva destinacija u Srbiji tako da predstavlja značajan turistički potencijal okruga ali i šireg prostora, obzirom da se nalazi u blizini Republike Bugarske. Na atrakcijama predmetne teritorije razvili su se različiti oblici turizma: kulturno-istorijski, planinski, ruralni, ekoturizam, etno turizam, tranzitni, manifestacijski i verski turizam.

Stara planina predstavlja posebnu turističku regiju. Ona je najduža preko 100 km, najveća i jedna od najlepših planina u istočnoj Srbiji sa najvišim vrhom Midžor 2.169m iznad nivoa mora (Potić et al., 2015) dok je u Bugarskoj vrh Botev 2.376m. Sa ogromnim prirodnim potencijalima predstavlja jedan od najvrednijih turističkih prostora (Stankov et al., 2011). Njeni prirodni potencijali su znatno veće turističke vrednosti u odnosu na već afirmisane planinske centre, kao što su Kopaonik, Zlatibor, Divčibare i druge (Miljković&Bujagić, 2003). Na osnovu analiza utvrđeno je da je Stara planina potencijalna turistička destinacija na kojoj se uz izgradnju turističke infrastrukture može očekivati brz i intenzivan razvoj održivih oblika turizma (ekoturizma, ruralnog turizma, planinskog, rekreacionog, vikend turizma) (Dostović, 2023). Prirodne vrednosti su 1997. godine stavljene pod institucionalnu zaštitu i formiran je Park prirode Stara planina. Radi unapređenja sistema očuvanja, tretmana i održavanja prirodnih ekosistema, atraktivnih geomorfoloških oblika, predeonih vrednosti i bogatog kulturnog nasleđa, u januaru 2022. godine je pokrenut postupak za izmenu statusa Parka prirode „Stara Planina” u nacionalni park (Ministarstvo životne sredine, 2023). Ciljevi revizije, zaštite, odnosno izrade nove Studije zaštite NP „Stara planina” i donošenja novog akta o zaštiti je efikasnija zaštita, upravljanje i kontinuirano funkcionisanje zaštićenog područja.

Od ukupnog broja vodopada u Srbiji najviše, skoro svaki treći, se nalazi na Staroj planini. Gotovo svi tereni na kojima se nalaze vodopadi su izuzetno nepristupačni i do njih uglavnom mogu doći samo iskusni planinari i avanturisti. *Kurtulski vodopad* – Na samo par stotina metara od Javorske reke, u ataru sela Topli do, nalazi se minijturni tesnac sa kaskadnim vodopadom, a uzvodno od njega, nekoliko stotina metara dalje, još jedan

manji vodopad. Visina Kurtulskog skoka iznosi 27 metara. *Ćunguljski skok* – Nalazi se na Toplodolskoj reci, u blizini sela Topli Do, na Staroj planini. Vodopad je visine 43 metra, smešten na nadmorskoj visini od 1.400 metara. *Piljski vodopad* – Treći je po visini (64 m) vodopad u Srbiji. Nalazi se na oko 4 km južno od sela Topli Do. Smešten je u srednjem pristupaćnom i šumovitom predelu ispod vrha Pilja (1.467 mnv) na Piljskom potoku. Zbog zabaćenosti otkriven je tek 2002. godine. Nalazi se na nadmorskoj visini od oko 1.450 metara. *Vodopad Tupavica* - visine oko 15 metara, nalazi se u neposrednoj blizini sela Dojkinci. Lako je dostupan, od puta udaljen 50 metara i jedan je od najpristupaćnijih staroplaninskih vodopada. *Vodopad Tri kladenca* - ili kako ga još nazivaju Arbinjski vodopad, se nalazi u strogom rezervatu prirode Arbinje, na 1.750 mnv. *Koprenski vodopad* – Koprenski vodopad na Dabidžinom potoku ispod vrha Kopren se nalazi na 1.800 mnv. Posle Kaluđerskog skoka ovo je najveći vodopad u Srbiji, ukupne visine 103 metra. *Vodopad Kaluđerski skok* se nalazi na Kaluđerskoj reci, ispod vrha Midžora. *Vodopad Bukovički do* se nalazi u blizini sela Temska, sa desne strane puta od Temske do sela Topli do (Vodopadi Stare planine, 2024).

Specijalni rezervat prirode Jerma - Zaštićeno područje međunarodnog, nacionalnog, odnosno izuzetnog znaćaja, I kategorije zaštite. Prirodno dobro obuhvata masive Grebena i Vlaške planine kao i veći deo sliva reke Jerme (pritoke Nišave). Specijalni rezervat prirode „Jerma“ čini jedinstven kompleks dolina i krećnjaćkih klisura sa impresivnim liticama, visokim preko 700 m, sa brojnim pećinama, jamama, uvalama, vrtaćima i ostenjacima. Čitavim prostorom dominira krećnjaćki masiv Asenovo kale visok 1.032 m (Specijalni rezervat prirode Jerma, 2024).

Na teritoriji Piroća postoji nekoliko akumulacija koje predstavljaju neiskorišćeni turistićki potencijal. Najvaćnija je akumulacija Zavojisko jezero koja je stvorena na reci Visoćici na Staroj planini. Nalazi se na udaljenosti od oko 20 km severno od Piroća. Po kvalitetu vode spada u red najćistijih vešćaćkih akumulacija u Srbiji. Pritoke Zavojiskog jezera su Visoćica, Gostuška reka i Belska reka, dok je jedina otoka jezera Visoćica. Dućina jezera je 17 km, maksimalna dubina oko 70 m i širina do 300 m. Zapremina jezera je 170 miliona m³, a znatna kolićina vode tunelom se odvodi do Hidroelektrane Piroć, za pokretanje generatora. **Krupaćko jezero** se nalazi na nadmorskoj visini od oko 400 m i udaljeno je desetak kilometara uzvodno uz Nišavu. **Sukovsko jezero** se nalazi na oko 1,5 km severozapadno od centra sela Sukova, pa otuda i potiće naziv ovog jezera. **Berovaćko jezero** se nalazi u berovaćkom kraškom polju koje se prostire izmeću doline Prisjanske reke i klisure Jerme, južno od Piroća. Samo kraško polje dugaćko je oko 8 km, a poznato je po tome što se u proleće obrazuje jezero na njegovom dnu, da bi ono po prestanku kiša usahlo kroz ponore. U blizini je i dolina reke Jerme, na ćijoj se dolinskoj strani nalazi pećina Vetrna dupka, koja je sistemom kanala povezana sa ponorima u berovaćkom polju.

Na području Piroća zastupljeni su različiti vodotoci koji obuhvataju površinske i podzemne vode u slivu Nišave koja je najveća pritoka Jućne Morave. Živopisne i interesantne turistima su reka **Nišava**, **Visoćica**, **Jerma** koje predstavljaju hidrološko bogatstvo ovog kraja.

Kulturni turizam baziran na materijalnom i nematerijalnom nasleću - Zahtevi turista u 21. veku su veoma specijalizovani i raznovrsni. Turisti danas traće jedinstveno iskustvo. U Nacionalnom registru nematerijalnog kulturnog nasleća je upisano ćak tri elementa nematerijalnog kulturnog nasleća Piroćskog kraja: izrada piroćskog kaćkavalja, piroćsko ćilimarstvo, piroćsko pripovedanje/govor (Lista elemenata nematerijalnog kulturnog nasleća, 2024). Nematerijalno kulturno nasleće je je znaćajno u formiranju ponude turistićke destinacije (Filipović, 2018), u funkciji razvoja turizma ka jedinstvenoj ponudi a sve u ćilju njegovog oćuvanja. Elemente nematerijalnog nasleća prenosi lokalno stanovništvo kroz upoznavanje sa obićajima, naćinom života nekada i sad, piroćskim govorom, istorijom, prićama, legendama i mitovima, znamenitim lićnostima ovog kraja uz pomoć „storitelling“ modela, što znaćajno poboljšava kvalitet doćivljaja u destinaciji (Su et al., 2020).

Verski turizam - Piroć nosi naziv i mali Jerusolim zbog velikog broja dobro očuvanih i uređenih crkva i manastira. Među najvećim posetama i domaćih i stranih turista su upravo programi obilaska verskim i duhovnim objektima Piroća i okoline. Pored hramova u gradu, posebno se izdvajaju i Manastir Sv. Đorđe u selu Temska, XIV vek koji je od 1948.godine pod zaštitom UNESCO, Sukovski manastir ili Manastir Uspenja Presvete Bogorodice, XIX vek, Poganovski manastir ili Manastir Sv. Jovan Bogoslov, XIV vek, crkva Sv. Petra i Pavla ili Pećinska crkva XIII vek i mnogi drugi.

Tradicionalna sela - Prostor na kome su smeštena staroplaninska sela pored prirodnih elementa bogat je i antropogenim vrednostima: sakralnim i kulturno-istorijskim spomenicima, tradicionalno graditeljsko nasleđe, duhovni spomenici, geonasleđe koji doprinose autentičnosti identiteta ovog prostora. Na području Stare planine se nalazi značajan broj objekata narodne arhitekture nastalih u periodu od početka XIX do sredine XX veka. Ljubenov i Vuksanović-Macura (2022) naglašavaju važnost i daju predlog za očuvanje vernakularne arhitekture u regionu jugoistočne Srbije. Ovakva arhitektura građena je materijalima dostupnim u ovom regionu, služila je neposrednim, lokalnim potrebama. Zbog upotrebe tradicionalnih metoda gradnje i lokalnih graditelja narodne zgrade se smatraju kulturnim izrazima. Formiranjem arhitektonskih rezervata koji bi činili arhitektonska jezgra, staroplaninska sela ili izdvojeni lokaliteti u kojima se nalaze autentične kuće, imali bi za cilj eksploataciju sadržaja, edukaciju stanovništva i razvoj turizma kao i očuvanje neponovljivog graditeljskog nasleđa Stare planine. Selo Gostuša je utvrđeno kao prostorna kulturno-istorijska celina, sa 136 neurušenih stambenih objekata, gde su dve trećine autentični kameni objekti sa krovovima od kamenih ploča. Selo Dojkinci koje se poslednjih godina značajno uključilo u turizam predstavlja primer volje i želje meštana za revitalizacijom. Ovaj trend je prisutan i kod drugih staroplaninska sela. Stara seoska naselja, objekti narodnog graditeljstva i ambijentalne celine dopunjuju turističke motive na „tematskim stazama“ i pružaju mogućnost formiranja novih staza, posebno na motivima starih planinskih sela, zajednica kulture unaca (Karakadžana) u saradnji sa Republikom Bugarskom.

Srednjovekovna tvrđava Momčilov grad - Arheološkim istraživanjima na prostoru Piroćke tvrđave otkriveno je da je na ovom mestu postojalo naselje još iz vremena antike. Programom prekogranične saradnje sa bugarskim gradom Montana izvršena je rekonstrukcija na tvrđavi. Piroćka tvrđava svrstana je u red spomenika kulture od velikog značaja. Turisti mogu da se upoznaju sa celokupnom istorijom ovog mesta, koja se proteže na preko dva milenijuma.

Kulturno-turističke manifestacije - Piroćsko kulturno leto, Tradicionalni pirotski vašar (nekadašnji „Pirotski panađur“), Sajam pirotke peglane kobasice, „Ribolovački kotlić“, „Pirotka jagnjijada“ (selo Krupac), „Dani hleba“, „Festival sira i kačkavalja“, „Festival staroplaninskih jela“ (selo Temska), „Darovi prirode“ (selo Dojkinci), „Izložba vina i rakije“ (selo Izvor) su samo neke od manifestacija koje za cilj imaju promociju Piroćkog okruga i povećanje turista. One imaju važno mesto u turističkoj ponudi Piroćskog kraja jer se upravo na taj način promovišu lokalne atrakcije. Piroć je jedan od retkih gradova u Srbiji koji poseduje lokalne atrakcije i proizvode, kao što su pirotki ćilim, pirotki kačkavalj i peglana kobasica, kao i grnčarija. Njihova vrednost je upravo u autentičnosti i autohtonosti. Razvoj turizma je jasno postavljen u lokalni okvir i nastoji da istakne okruženje i atribute zajednice (Dostović&Pavlović, 2023). Piroć je nosilac Evropske nagrade EDEN 2015, izuzetna destinacija Evrope za turizam i lokalnu gastronomiju, sa mnogim poznatim proizvodima u vidu pirotskog kačkavalja sa oznakom proizvoda geografskog porekla, đubeka, pirotke peglane kobasice, staroplaninske jagnjetine, staroplaninskog meda, sira, domaćeg vina i rakije (Vićentijević&Đukić, 2018). Turistića organizacija Piroća je centar turističkog marketinga pod čijim okriljem se realizuju brojne manifestacije.

SMEŠTAJNI KAPACITETI

U predhodnom tekstu je naglašeno bogatstvo Piroćskog okruga prirodnim i antropogenim turistićkim destinacijama. Međutim, bez dovoljnih smeštajnih kapaciteta, razvijene turistićke infrastrukture i suprastrukture, turistićki razvoj nije moguć. Stepen razvijenosti turistićke infrastrukture pokazuje kvalitet turistićke ponude i intenzitet turistićke valorizacije same turistićke destinacije (Marić, 2022). Turistićka i opšta infrastruktura predstavljaju osnovne elemente koji utiću na pristupaćnost, opremljenost kao i mogućnost boravka i korišćenja usluga na turistićkoj destinaciji (Protić i sar., 2023). Za turiste su najvažniji objekti u destinaciji, smeštajni kapaciteti koji se mogu podeliti na osnovne i komplementarne. Osnovni smeštajni kapaciteti su predstavljeni hotelima, garni i apartman hotelima, motelima, turistićkim naseljima, pansionima, odmaralištima, planinarskim domovima, hostelima, privatnom smeštaju, seoskim turistićkim domaćinstvima, banjama, klimatskim mestima, planinskim kućama, spavaćim kolima i dr. (Bratić, 2015).

Na prostoru grada Piroća uglavnom ima dovoljno ležaja u osnovnim, pretežno gradskim, ali ne i u komplementarnim smeštajnim objektima, prvenstveno u ruralnom području. Osnovni smeštajni kapaciteti su opremljeniji od komplementarnih, tako da je njihova iskorišćenost veća, a ekonomičnost poslovanja bolja. Komplementarni smeštajni kapaciteti se retko ili nikako ne koriste van sezone, a fiksni mesećni troškovi su neizbežni. U gradu ukupno ima 9 hotela, motela i prenoćišća. Broj objekata u privatnom smeštaju je trenutno oko 100 (broj je promenljiv). Konstantni su novi zahtevi za kategorizaciju, tako da je ukupan broj smeštajnih objekata u gradu oko 110-120. Broj ležajeva u hotelima, motelima, prenoćišćima je 450, a u privatnom smeštaju oko 300. Ukupno ležajeva u gradu je oko 800 kako navodi Turistićka organizacija Piroć (Turistićka organizacija grada Piroća, jun 2023.g) Država poslednjih nekoliko godina daje subvencije, tako da je započeta rekonstrukcija smeštajnih kapaciteta u svrhu kategorizacije i veće promocije turizma (Plan razvoja grada Piroća 2021-2028). Stara planina poseduje bogatu resursnu osnovu, međutim ruralni turizam se nalazi u početnoj fazi razvoja. Razvoj ruralnog, eko i etno turizma utiće na povećanje ekonomskih prihoda a sa druge strane daje mogućnost povratka stanovništva, aktivnog u turistićkoj delatnosti. Prisutni su pojedinaćni slućajevi trajnog povratka stanovništva ili povratka u određenom periodu (turistićkoj sezoni) godine u selima Dojkinci, Rsovc, Slavinja na Staroj planini (Dostović&Pavlović, 2023). Najveći smeštajni kapaciteti kao i ski centar na Staroj planini se nalaze na Babinom zubu, koji pripada opštini Knjaževac, pa ih ne uključujemo u smeštajne kapacitete Piroćske opštine. Jedan od osnovnih problema turistićke nerazvijenosti Piroćskog okruga proizilazi iz nedovoljno smeštajnog kapaciteta za prihvati i smeštaj putnika (tranzitni turizam).

Iz tabele broj 1 se vidi da je najveći broj turista prisutan u opštini Piroć. Tokom 2022. godine ukupan broj turista je 20 619 dok ostale opštine vidno zaostaju. Jedan od dominantnih razloga je nedovoljno izgraćena infrastruktura i suprastruktura u opštinama Babušnica, Bela Palanka i Dimitrovgrad.

Tabela br.1 Broj i struktura turista i ostvarenih turistićkih noćenja, 2022.godina

Region oblast, grad opština	Turisti			Noćenja turista			Prosećan broj noćnja turista	
	ukupno	domaći	strani	ukupno	domaći	strani	domaći	strani
Piroćska oblast	27.387	14.799	12.588	69.586	41.640	27.946	2,8	2,2
Piroć	20.619	11.977	8.642	55.377	34.171	21.206	2,9	2,5
Babušnica	1	-	1	7	-	7	-	7
Bela Palanka	1.113	672	441	4.882	3.528	1.354	5,3	3,1
Dimitrovgrad	5.654		3.504	9.320	3.941	5.379	1,8	1,5

Izvor: RZZS, Opštine i regioni u Republici Srbiji 2022

Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja

Tabela br.2 Broj i struktura turista i ostvarenih turističkih noćenja, 2023 god.

Broj turista Grad Pirot	ukupno	26.616
	domaći	13.302
	strani	13.314
Broj noćenja Grad Pirot	ukupno	74.534
	domaći	38.005
	strani	36.529

Izvor: RZZS, Turistički promet – decembar 2023.god.

Najzastupljeniji strani turisti koji posećuju grad Pirot su državljani Republike Bugarske, koji ostvaruju i najveći broj noćenja. Struktura osnovnog smeštajnog kapaciteta u Pirotskoj opštini prikazana je u tabeli broj 3.

Tabela br. 3 Vrsta smeštajnih kapaciteta u opštini Pirot

Vrsta smeštajnih kapaciteta	Naziv	Kategorija	Ukupan broj smeštajnih objekata po vrstama	Broj ležaja u smeštajnim objektima	Broj smeštajnih jedinica
Hoteli	„Ana Lux“ „Sin-Kom“ Guest House „Green view“ „Gali“ „Dijana“ „Alma“	**** *** *** ** ** **	6	259	141
Prenoćišta	„Christal Light“ „Vrelo“ „Gazla“ „Tiha noć“ Vila „gali“ Sportsko rekreativan centar „Dojkinci“ „Nišavska dolina“ „Sunčana plaža“ „Sunce“		9	247	82
Privatni smeštaj (apartmani)	Pirot	*, **, ***	18	62	23
Privatni smeštaj, sobe	Pirot	* ili **	25	93	42
Privatni smeštaj - kuća	Pirot	* ili **	5	25	11
Soska turistička domaćinstva	Pirot	STD**	1	4	2

Izvor: Turistička organizacija Pirot

U proteklih 10 godina prisutan je trend povećanja kapaciteta privatnog smeštaja u selima Piroćskog okruga. Najveći broj je u selima Dojkinci, Gostuša, Gradašnica, Jelovica, Rsovc, Slavinja, Temska, Zavojsko jezero, Sukovo, Topli do, Vrelo, Paklešćica, Vlasi, Pokrevenik, Brlog, Poljska Ržana, Visočka Ržana, Rosomać, Komje, Crnoklište, Kostur, Šugrin.

OGRANIČENJA I POTENCIJALI

Nije iznenađujuće da je *Stara planina* slabo pozicionirana, nju karakteriše izolovan položaj i trenutno slabija opremljenost turistićkom i skijaškom infrastrukturom, uslugama i sadržajima usled kasnije turistićke afirmacije i pojavljivanja na turistićkom tržištu (Vukoićić et al., 2021). Stara Planina je sa nešto nižim ocenama turistićke infrastrukture, broja žićara, ali se atraktivnost ogleda u prirodnim vrednostima, predelima, ceni i kvalitetu usluga. Prirodne pogodnosti za razvoj zimskog turizma (morfometrijski oblici i klima) i prostorni kapaciteti čine Staru planinu najperspektivnijom i najkvalitetnijom alpskom destinacijom na ovom području (Milijić et al., 2010; Milijić et al., 2009). Iako trenutno zaostaje, trend razvoja ove destinacije i neiskorišćeni potencijali ukazuju na to da bi u budućnosti mogla dostići nivo drugih konkurentskih destinacija.

Faktori koji predstavljaju kočnicu intenzivnijem razvoju turizma na Staroj planini su neodgovarajuća saobraćajna povezanost, nedostatak turistićke tradicije, stuktura preostalog seoskog stanovništva, nedovoljno ulaganje u turistićku ponudu i zaostalost pogranićnog planinskog prostora. Na teritoriji parka nema urbanih centara i znaćajnije putne infrastrukture. Najveći broj naselja čine mala planinska sela, kojima ne preći urbanizacija. Problemi sa kojima se suoćavaju institucije prilikom revitalizacije predstavljaju krupan socijalno-ekonomski i demografski izazov ne samo na Staroj planini već i u celoj zemlji (Macura, 2019). Stara planina predstavlja depopulacionu regiju, a negativnim prirodnim priraštajem dolazi do izumiranja naselja. Teritorija Stare planine koja pripada Piroću ima karakteristike ekoturistićke destinacije kao područje sa očuvanom prirodom i biodiverzitetom posebno u zašćićenom Parku prirode. Ekoturisti traže manje posećena mesta i neposredni kontakt sa prirodom, za šta mogu da se koriste već postojećee planinske staze. Nužno je sprovesti obuku specijalizovanih ekoturistićkih vodića koji bi ne samo vodili turiste već imali i edukativnu funkciju.

Izgradnja glamping smeštajnih objekata za ekoturiste uz odgovarajuću logistiku, moguća je na eko stanicama iznad sela Topli Do, Gostuša, Dojkinci i Rsovc, duž obale Zavojskog jezera i izvora. Pretvaranjem napušćenih i nekorišćenih kuća, a naroćito brvnara, ćakmara, vajata i ambara u glamping smeštajne kapacitete podiglo bi atrakciju i turistićku ponudu, a i tražnju. Za ubrzani razvoj eko i etno turizma moguće su posete domaćinstvima. Kreiranje „tematskih staza“ na području: Piroć – Temska – Topli Do; Piroć – Rsovc – Visočka Ržana – Vrelo – Dojkinci; Piroć – Zavojsko jezero – Gostuša; Piroć – Sukovo – Vlasi, Piroć – Rosomać – Slavinja. Planiranje i alpinizam imaju dugu tradiciju i solidnu materijalnu osnovu, ali nedostaju još kvalitetnih planinskih domova, objekat za smeštaj, stajališta, odmarališta itd. Geoturizam je usko povezan sa ekoturizmom, a posmatra se i kao vid ekoturizma sa fokusom na geonaslede i obrazovnu funkciju boljeg razumevanja i zaštite prirodnog nasleđa. Najznaćajniji objekti geonasleđa Stare planine su na potezu Rsovc-Jelovica i profilu jurskih sedimenata u Rosomaći. Objekti geomorfološkog nasleđa kao osnova za razvoj geoturizma Stare planine su: Babin zub, meandri Temšćice, Rosomaćki lonci/Slavinjsko grlo i klisura Vladikine ploće reke Visočice.

Swot analiza prikazana u tabeli broj 4 predstavlja osnovu za planiranje, odnosno definisanje budućih ciljeva, projekata i mera. Unapređenje turistićke infrastrukture za povećanje atraktivnosti destinacije je bitan faktor u privlaćenju turista.

Tabela 4. SWOT analiza u funkciji razvoja turizma

Snaga	Slabosti
- Geografski položaj - Bogato kulturno-istorijsko i prirodno nasleđe - Prirodne i antropogene vrednosti, zaštićena područja, izuzetan resurs za razvoj turizma - Postojanje regionalnih proizvoda (pirotski kačkavalj, pirotski čilim, pirotska peglana kobasica) - Tri elementa iz Pirotskog okruga su na listi nematerijalnog kulturnog nasleđa Srbije: pirotsko čilimarstvo, proizvodnja pirotskog kačkavalja i pirotski govor/pripovedanje - Prpoznatljive turističke, kulturne i privredne manifestacije (peglana kobasica, festival sira i kačkavalja, Međunarodni folklorni festival, itd.) - Organizacioni faktori - Marketing turističkih proizvoda - Prisustvo stranih ulagača - Prepoznatljivost turizma kao razvojne šanse od strane gradske vlasti - Evrpska nagrada EDEN – izuzetna destinacija Evrope za turizam i lokalnu gastronomiju - Preko 300 km obeleženih planinskih staza u Parku prirode "Stara planina" i Specijalnom rezervatu prirode "Jerma" - Planinski dom za smeštaj u selu Dojkinci - sporazum o osnivanju Turističke regije Jugoistočna Srbija - Digitalizovane turističke destinacije	- Usporena izgradnja opšte i turističke infrastrukture u cilju razvoja turizma - Nedovoljni turistički smeštajni kapaciti - Nedovoljno izgrađena infrastruktura u planinskim i ruralnim delovima opštine (lokalni putevi, vodosnabdvanje, kanalizacija, komunalni otpad i dr.) - Neodgovarajuća saobraćajna povezanost - Nedostatak turističke tradicije, stuktura preostalog seoskog stanovništva i nedovoljno ulaganje u turističku ponudu, zaostalost pograničnog planinskog prostora - Neadekvatna i nekvalifikovana radna snaga – veliki broj nekvalifikovanih radnika - Nepostojanje prateće turističke infrastrukture i sadržaja duž puta Niš-Sofija - Kratak prosečan boravak turista - Nedovoljno iskorišćeni potencijali lovnog, zdravstvnog, izletničkog i kulturno-manifestacionog turizma - Nedovoljno razvijen seoski i ruralni turizam - Nedovoljan broj zaposlenih u turizmu

Mogućnosti	Pretnje
- Valorizovati turističke potencijale i oplemeniti prostor modernom turističkom infrastrukturom na prostoru Stare planine - Zaštita etnografskog nasleđa i njegovo unapređenje - Iskristiti prednosti pograničnog mesta obzirom da se glavni grad Republike Bugarske nalazi na udaljenosti od 70 km - grinfild i braunfild lokacije - Park prirode „Stara Planina” – veliki potencijal za razvoj turizma - Infrastrukturno ulaganje i opremanje šireg prostora Zavojskog jezera - Dalja promocija i marketing proizvoda sa teritorije Pirota – peglana kobasica, pirotski kačkavalj, pirotski ćilim, staroplaninski med, staroplaninska trpeza, itd. - Nove investicije u poljoprivredu i ruralni razvoj od strane privrednika i preduzetnika - Blizina velikih potrošačkih centara u Srbiji (Niš) i u okruženju (Sofija) - Sredstva EU za ruralni razvoj i razvoj poljoprivrede IPARD - Porast traženje za seoskim i ruralnim turizmom - Korišćenje obnovljivih izvora energije i termalnih voda - Plasiranje poljoprivrednih proizvoda sa teritorije grada Pirota - Povezivanje turističkih destinacija u regionu i prekogranična saradnja - Seoski i ruralni turizam, planinski turizam, lovni turizam - Rekonstrukcija škola i vojnih objekata u funkciji razvoja turizma	- Negativna demografska kretanja, depopulacija - Stopa prirodnog priraštaja, trend starenja radne populacije - Odliv radne snage - odlazak u inostranstvo zbog bolje plaćenih poslova - Nepostojanje svesti o razvoju preduzetništva u turizmu - Globalna ekonomska kriza i smanjen priliv stranih investicija - Neadekvatna materijalna baza

ZAKLJUČAK

Materijalna baza koju predstavljaju turistička infrastruktura i suprastruktura Piroćskog okruga jedan je od osnovnih činilaca i pokazatelja turističke (ne) razvijenosti ovog kraja. I pored izuzetnog saobraćajnog položaja sa razvijenom mrežom magistralnih i regionalnih puteva, Piroćski okrug se ne može pohvaliti materijalnom bazom koja bi se odlikovala ni kvalitetom ni kvantitetom. Ovo je prvi i osnovni pokazatelj koji pokazuje da je Piroćski okrug turistički manje valorizovan u odnosu na konkurentske turističke destinacije u centralnoj

i zapadnoj Srbiji. U celini posmatrano samo opština Pirot poseduje kvalitetnije smeštajne kapacitete što nije slučaj sa opštinama Bela Palanka, Babušnica i Dimitrovgrad, obzirom da godinama nisu ulagana sredstva u obnovu smeštanih kapaciteta. Stara planina je turistički centar koji ima najviše potencijala za razvoj rurlnog, ekoturizma, etno turizma, kulturnog turizma, zdravstvenog, sportsko-rekreativnog, vikend turizma. Međutim usled nedovoljnih smeštajnih kapaciteta, neuređenih ski staza u delovima koje pripadaju opštini Pirot, ovi uslovi uslovlili su da Stara planina ostane u senci razvijenijih planinskih centara koji nude raznovrsne turističke sadržaje.

Grad Pirot izdvaja značajna finansijska sredstva koja su usmerena ka rekonstrukciji putne infrastrukture u perifernim delovima opštine. Lokalno stanovništvo, zainteresovani privredni subjekti su značajno unapredili turističku ponudu. Pored potencijala postoje određena ograničenja. Depopulacija predstavlja izraziti problem. Zvonačka banja je predstavnik banjanskog turizma u koju godinama nije ulagano pa je ostala po strani po svim segmentima razvoja.

Kao pogranični okrug, važno je uspostaviti prekograničnu saradnju sa turističkim organizacijama u Bugarskoj, što bi zauzvrat povećalo međuregionalne turističke trendove i priliv stranih turista. Takođe, za budući turistički razvoj Pirotskog okruga potrebno je više stručnog turističkog kadra, ali i podsticanje i edukacija lokalnog stanovništva da se bavi turizmom, čime bi se stvorila veća i kvalitetnija materijalna baza. Neophodno je ulagati u putnu, telekomunikacionu i turističku infrastrukturu, povezivanjem turističkih lokaliteta, njihova adekvatna rekonstrukcija, unapređenje postojećih i aktiviranje novih neiskorišćenih prostora u vidu pešačkih, kružnih, biciklističkih staza, ski staza kao i smeštajnih kapaciteta. Izuzetni potencijali za razvoj pomenutih vidova turizma ne smeju ostati neiskorišćeni i zanemareni.

LITERATURA

Bratić, M. (2015). *Uloga planinskih turističkih centara u ukupnom turizmu Srbije*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Prirodno – matematički fakultet, Departman za geografiju, Niš.

Dostović, E., Pavlović, S. (2023). *Planiranje Zaštićenog turističkog prostora: Studija slučaja selo Dojkinci, Stara planina*. Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine. Beograd

Dostović, E. (2023) *Alternativni pravci razvoja turizma na prostoru Stare planine*, XVI. Naučno-stručni skup Studenti u susret nauci – StES, prirodne nauke, str. 27-35. Banja Luka 2023.

Đukićin Vučković, S., Đorđević, J., Milanković Jovanov, J., Ivanović Bibić, Lj., Protić, B., Đorđević, T., Ivkov M. (2017). *The development of transport infrastructure and attitudes of the local population: a case study from the Republic of Serbia*. Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography, 118:1, pp. 101-113.

Filipović, N. (2018). *Intangible cultural heritage as a motive for choosing the tourist destination Arandjelovac*. Hotel and Tourism Management, 6(1), 53-62.

Gajić, A., Krunic, N., Protić, B. (2021). *Classification of Rural Areas in Serbia: Framework and Implications for Spatial Planning*. Sustainability 13, no. 4: 1596. <https://doi.org/10.3390/su13041596>

Kanjon reke Jerme. Pruzeto 22.4.2024. Dostupno na: <https://www.turizmopedija.com/kanjon-jerme-informacije-i-zanimljivosti/>

Lukić B., Protić B., Šećerov V., Belij Radin M., Popović V., Gatarić D., & Milićević K. (2022). *Tourism infrastructure in the Function of Sustainable Tourism Development: The Case Study of the City of Kruševac, Republic of Serbia*. In: V. Bevanda, S. Štetić (eds) *Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era*, Belgrade: Association of Economists and Managers of the Balkans, pp. 289-313. DOI: <https://doi.org/10.31410/tmt.2021>

Lista elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa. Etnografski muzej u Beogradu. Preuzeto 23.07.2024. Dostupno na: <https://nkns.rs/cyr/lista-elemenata-nematerijalnog-kulturnog-nasledja-republike-srbije-1>

Ljubenov, G., Vuksanović, Macura Z. (2022). *Arhitektonski rezervat kao oblik očuvanja nasleđa: Primeri sela Stare planine*. Arhitektura i urbanizam. 54:44-59, DOI: 10.5937/a-u0-34659

Macura, V. (2019). *Opadanje gradova i opština, izumiranje sela, promene u sistemu naselja - Kakva je budućnost prostora Srbije? Gradovi Srbije u budućnosti*. Akademija inženjerskih nauka Srbije, Akademska misao. str. 36-39. Beograd.

Marić Stanković A. (2022). *Material basis in the function of future tourist development of the Pčinja District*. The future of tourism (TISC 2022) – Thematic proceedings, 112-130 doi: <http://10.52370/TISC22112AM>

Miljković, Lj., Bujagić, M. (2003) *Stara planina – budući ekoturistički centar istočne Srbije*. Naučno-stručni časopis iz turizma, Savremene tendencije u turizmu, hotelijerstvu i gastronomiji. Vol.7 str.32-36. Univerzitet u Novom Sadu

Ministarstvo životne sredine, preuzeto 25.04.2024., <https://www.ekologija.gov.rs/>

Milijić, S., Marić, I., Bakić, O. (2010). *Approach to identification and development of mountain tourism regions and destinations in Serbia with special reference to the Stara Planina mountain*. Spatium. 22, 19-28.

Milijić, S., Banićević, D., Krunić, N. (2009). *Strategic evaluation of economic feasibility of mountain tourist region development: Case study of Stara planina*. Spatium. 19, 56-68.

Naude, W. A., & Saayman, A. (2005). *Determinants of Tourist Arrivals in Africa: A Panel Data Regression Analysis*. Tourism Economics, 11(3), 365-391. DOI: <https://doi.org/10.5367/00000000577435262>

Potić, I., Joksimović, M., Golić, R. (2015). *Changes in vegetation cover on Stara planina: Towards sustainable management of ski resorts in sensitive areas*. Bulletin of the Serbian Geo-graphical Society. 95(2), 25-40.

Protić, B., Lukić, B., Filipović, D., Duškov, Lj., Ristić, D., Đorđević, S.D. (2022). *Uloga i značaj turističke infrastrukture za održivi razvoj turizma: primer grada Beograda*. U: Lojović (ur) „Turizam u savremenom evropskom i evroazijskom prostoru – stanje, problemi, izazovi, perspektive“ Zbornik radova (str. 593- 608). Trebinje: Visoka škola za turizam i hotelijerstvo – Trebinje.

Plan razvoja grada Pirota 2021-2028, preuzeto 20. jula 2024. Dostupno na: pirot.org.rs

Pirotska tvrđava - Momčilov grad. Dostupno na: <https://www.viamilitaris.net/sr/kultura-istorija/momcilov-grad-pirot/>

Republički zavod za statistiku RZZS (2024). Pristupljeno 20.04.2024.godine. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221350.html>

RZS, Opštine i regioni u Republici Srbiji 2022. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G202313050.pdf>

RZS, Turistički promet – decembar 2023. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20241005.pdf>

Su, X., Li, X., Wang, Y., Zheng, Z. & Huang, Y. (2020). *Awe of Intangible Cultural Heritage: The Perspective of ICH Tourists*. SAGE Open, 10(3), 1-14, <https://doi.org/10.1177/2158244020941467>

Stankov, U., Stojanović, V., Dragićević, V., Arsenović, D. (2011): *Ecotourism – an alternative to mass tourism in Nature Park "Stara Planina"*. Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić", 61(1), pp. 43–59, doi: 10.2298/IJGI1101043S.

Specijalni rezervat prirode. Dostupno na: <https://parksdinarides.org/specijalni-rezervat-prirode-jerma/>

Taotao, D. (2013). *Impacts of transport infrastructure on productivity and economic growth: Recent advances and research challenges*. Transport Reviews, 33, 686–699.

Tribe, J. (2004). *Knowing about tourism: Epistemological issues*. In Lisa Goodson & Jenny Phillimore (Eds.). *Qualitative Research in Tourism: Ontologies, Epistemologies and Methodologies* (1st ed.). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203642986>

Turistička organizacija grada Pirota. Pristupljeno 15.06.2024. Dostupno na: <https://www.topirot.com/>

Vićentijević, D., Đukić, V. (2018). *Izuzetne destinacije Evrope u Srbiji*. Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, Tims. Acta 12, 79-87 doi: <http://10.5937/timsact12-18984>

Vodopadi Stare planine. Pristupljeno 16.06.2024. Dostupno na:

https://www.srbijapodlupom.com/vodopadi-stare-planine/#google_vignette

<https://www.planplus.rs/magazin/vodopadi-stare-planine-prirodno-nasledje-srbije/650>

Vukoičić, D., Ristić, D., Lukić, B., Šećerov, V., Vagić, N., Milincic, M. (2021). *Evaluating the attractiveness and competitiveness of a tourist destinations (ATD) Balkan mountain centers*. Fresenius Environmental Bulletin Volume 30– No. 12/2021 pages 13231-13242

Zvanična prezentacija grada Pirota. Pristupljeno 16.07.2024. Dostupno na <https://www.piot.rs/index.php>